

Sametové záhady

Špionážní centrály, či tajné organizace? Kdo stál podle konspirátorů v pozadí 17. listopadu?

Jan Bohata
redaktor MF DNES



Převratné historické události mívají řadu výkladů, spiklenecké teorie a konspirační pozadí pochopitelně nechybí ani ve výkladu průběhu sametové revoluce z listopadu 1989. Do spikleneckých mýtů náleží třeba role údajného mrtvého studenta na Národní třídě či příhodná přítomnost sovětských generálů z KGB v Praze na podzim 1989 a podobně. Proč tomu tak je a jaký mají zmíněné verze smysl, vysvětluje historik Oldřich Tůma z Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd ČR, který působí mimo jiné také v pracovních skupinách pro dějiny československé společnosti, pro dějiny paměti či studium studené války.

Od roku 1989 se objevují rozličné konspirační teorie o pozadí dění 17. listopadu 1989 a o následujících dnech. Proč vlastně tyto verze mají tak tuhý kořínek?

Každá systémová změna ve společnosti vyvolává otázky, kdo za ní stál, komu to prospělo, čeho kdo chtěl dosáhnout a jaké zájmy byly v pozadí.

Kdo byl tehdy hlavním hybatelem dění? Všemocné tajné služby a organizace, anebo neúpravný dějinný proces?

Šlo o komplexní vývoj v zemích střední a východní Evropy, který se navzájem ovlivňoval a vytvářel jakýsi synergický efekt. Naopak režimy byly vyčerpané, bezradné, nevěřily už samy sobě a bez „balíčku poslední záchrany“, kterým vždy dříve byla eventualita sovětské intervence v jejich prospěch.

Bylo vůbec reálné, aby se tehdejší mocní mohli spolehnout na tradiční pomoc z Moskvy jako roku 1968?

V roce 1989 už bylo zřejmé, že něco takového opravdu není na pořadu dne. Systém nebyl ani schopen odhodlat se k ráznému řešení dané situace. Ale roli pochopitelně hrála i postupná aktivizace veřejnosti a fakt, že existovaly opoziční struktury, které dokázaly získat autoritu a kredibilitu ve společnosti a dokázaly na rychlý vývoj sice improvizovaně, ale relativně efektivně reagovat. Opoziční skupiny opravdu nabývaly na důležitosti. Nebyli to pouze chartisté, ale také řada dalších věcí, které koncem 80. let vznikly. Celý rok 1989 byl rokem řady demonstrací.

Z jakých analýz či pramenů zmíněné konspirační úvahy vycházejí, a co naopak plyne pro vás, historika, ze studia písemných dokumentů, archiválií a vzpomínek účastníků?

Problém je, že tyhle úvahy žádnou oporu v historických pramenech nemají. Jsou to pouze spekulace, které jako by neustále vycházejí z otázky: Komu to, jak to tehdy dopadlo, prospělo, a snaží se konstruovat, jak to asi někdo připravil a zařídil.

Kdo tedy produkoval podobné zaručené spiklenecké teorie, žijící svůj život 30 let? Komu a zda vůbec mohly prospět?

Nejčastěji takhle uvažují ti poražení. Že je o moc připravily tajné služby, nejlépe sovětská i americká najednou, je pro ně přece jen přijatelnější vysvětlení vlastního debaklu než přijmout fakt, že jejich ideologie i jejich systém, který už neměl žádnou podporu ani schopnost si moc udržet.

O tom, že v pozadí událostí z konce roku 1989 stály tajné služby USA a SSSR, hovoří například i autor Analýzy 17. listopadu 1989.

Pro tento mýtus je charakteristické, že ho



podporují svými vzpomínkami ti, kdo zůstali stranou.

Bylo by vůbec reálné, aby tak rozsáhlé změny, jaké v ČSSR, ale i ve východním bloku nastaly, iniciovala či uvedla do chodu nějaká tajná služba, společenstvo, politická frakce nebo jednotlivci?
Jednoduše: nebylo.

Ke studené válce náleží i vzájemné potýkání tajných služeb, platí to i o ČSSR. Mají naši historici k dispozici například dokumenty oficiálních diplomatických misí v Praze, ať z Východu či Západu, na události okolo 17. listopadu, případně i in-

formace z rezidentur zpravodajských služeb? A co z nich plyne?
Podle mých vědomostí nemáme bezprostřední dokumenty zpravodajských služeb. Jsou však přístupné a částečně i editované například diplomatické dokumenty. Jde mimo jiné o korespondence ambasády USA nebo NDR. Stručně, plyne z nich, že vlastně až do poslední chvíle například analytici i diplomaté na ambasádě USA i ve státním departementu ve Washingtonu počítali maximálně se změnami či reformami, se zlepšením situace v respektování lidských práv a podobně. Nikoli však s bezprostředním zhroutilím a zánikem režimu v Československu.

Představovala tehdy stranická a státní špička, vedení země, jednotný monolit, anebo se tříštila na jednotlivé frakce?

Určitě ne, tedy nebyla monolitem. Na druhé straně neexistovaly ani

„**Že je o moc připravily tajné služby, je pro ně přijatelnější vysvětlení vlastního debaklu než přijmout fakt, že jejich systém už neměl žádnou podporu.**“

frakce, ať programové, nebo názorové. Spíš to byli jednotlivci, kteří si více nebo méně uvědomovali, v jak kritické situaci se režim nachází, a uvažovali o nějakých změnách.

Do jaké míry si roku 1989 mohli členové ÚV KSČ být vědomi toho, zda a jak moc je situace z jejich pohledu ovlivnitelná a jak tento pohyb kontrolovat, nebo alespoň zpomalovat?

Existovali také jednotlivci, kteří měli určité ambice. Ale určitě nešlo o akceschopné, nějak programově propojené skupiny, tak jako tomu bylo třeba v Maďarsku. Anebo aspoň do určité míry u nás před pražským jarem roku 1968. To potvrdil také Rudolf Hegensbart, vedoucí funkcionář ÚV KSČ, který řídil ozbrojené složky. Řekl, že Státní bezpečnost vypracovala již v únoru 1989 materiál, ve kterém bylo konstatováno, že situace v zemi je neudržitelná, a pokud nedojde k zásadním změnám, hrozí převzetí moci opozičními skupinami.

Známy mýtus Že by revoluční dění dala do pohybu kterákoliv tajná služba, historik Oldřich Tůma vylučuje. Foto: ČTK

